

Током деведесетих година у социолошким часописима доста се писало о такозваној ауторитарности, ауторитарној култури и ауторитарном профилу личности. Теоријска активност на обради ове теме делимично је и сама била парадигма критике социјализма и, касније, критике политичке владавине Слободана Милошевића. У оцени Милошевићевог система социолози су се разилазили и то разилажење је феномен за себе. Неки су сматрали да се ради о диктатури, други да је реч о тоталитаризму, трећи су сматрали да се ради ауторитарној политичкој владавини итд. Углавном је, мање више, постојао консензус и међу српским интелектуалцима и међу интелектуалцима изван Србије да се политичка владавина Слободана Милошевића не може ни у ком случају сматрати демократском. Но, није свеједно да ли се овај облик владавине сматрао ауторитарним, диктаторским или тоталитарним. Разлика између ових појмова је небитна лаицима који су опседали наше медије у протеклом осмогодишњем периоду дајући своје "процене" наше унутрашње политичке сцене, али политичким социолозима и филозофима, ова разлика је битна, јер ови појмови имају битно различита значења. Како би рекао Божидар Ћелић "било како било", владавина Слободана Милошевића јесте била ауторитарна, без обзира да ли је реч о ауторитарности која је проистицала из суштине система или се радило о ауторитарности која је настајала као природна консеквенца контекста у којем су се одвијали ратови, распад вишенационалне заједнице, распад једне идеологије итд.

Промене које су наступиле са такозваним 5. октобром 2000. идејно су подржаване теоријом о транзицији која, између осталог, инкорпорира у себе не само трансформацију политичког и економског система, него и промену културе, модалног типа личности, промену менталитета и менталног склопа како колектива тако и појединца. Током деведесетих година на светским социолошким конгресима тема о промени културе источноевропских и средњоевропских друштава скоро да је била главна тема. Сматрало се да је култура битна варијабла од које зависи целокупна друштвена трансформација, па да би процес транзиције у сфери економије и политике био функционалнији, требало је и саму културу источне и средње Европе модификовати и учинити је адекватном капитализму, либералној демократији, духу прогреса итд.

Код нас је, такође, било неколико пројеката на "задату тему". Пројекти су се односили на различите области културе, од уметничких установа до менталитета. Неколико пројеката (и значајна сума новца) било је посвећено промени менталитета, демократизацији културе, деауторитаризацији итд. Са једне стране, сама идеја да се једно друштво може променити пројектима делује и звучи крајње смешно, што потврђује ток догађаја у постпетооктобарском периоду, у којем се Србија неколико пута нашла на ивици грађанског рата, животарећи у конфликтној атмосфери, чији је интензитет конфликта изнад границе нормалног. Ако се узме у обзир да је било неколико стотина пројеката посвећених демократизацији српског друштва, чудно је да се та демократизација још није десила. Оправдање за ово стање тражило се у некаквим ретроградним силама, силама зла, силама мрака, силама заосталости.

Но, са друге стране, ако занемаримо промашаје ових пројеката и њихових твораца, било

теоријске, идејне, или идеолошке, ситуација у овој земљи увек је била већи промашај од сваког могућег пројекта или пројектанта, те је друштвено стање, посебно током деведесетих, наводило све на било какав покушај, па макар се он завршио као промашај, да би се срушио систем Милошевића и да би се спровеле промене унутрашње и спољашње политике Србије. Интензитет критике, па и разне врсте ангажмана утемељених на идејама и тезама које су произашле из научне области (чија се ненаучност лако могла оборити, нпр. теза да је Милошевићев систем био тоталитаран није била научна, односно социолошка теза, него експлицитно идеолошка, односно теза у функцији делегитимације система кроз индиректно довођење у везу Милошевићеве владавине са два типа тоталитарне владавине између два светска рата, у Немачкој и СССР-у), и прешле у област идеологије, могу се оправдати стањем у којем се Србија налазила током деведесетих година.

Међутим, номинално улажење у фазу демократске трансформације, од српских интелектуалаца, у периоду после октобра 2000. године, захтевало је бар минималну деидеологизацију мишљења, као и повратак науци, научним принципима објективности и вредносне непристрасности. Но, тада се десио други идеолошки удар – неолиберални, који се састојао од скупа идеја о друштву, политичком систему, држави, суверенитету, нацији, класно-слојним разликама, колективу, појединцу, стилу живота, култури, уметности. Неолиберални идеолошки удар је довео до парадоксалне ситуације, јер су управо они који су се највише залагали за демократију – као облик политичке владавине, за индивидуализам – насупрот свим облицима колективизма, који су у оквиру научне заједнице били поштовани због тога, били умрежени у разне невладине организације, али и у пројекте иза којих су заједно стајали и страни фондови и државне научне установе. И управо они су ставили друштвене науке у функцију неолибералног концепта реформи, а сами су често изгледали као људи који носе озбиљан тоталитарни потенцијал у себи.

Уместо да дође до деидеологизације науке колико је могуће, десио се потпуно обрнути процес. Научне, колико толико, објективне анализе, бачене су у запећак, да би се првенство дало неколицини кључних речи, више религијске него научне природе. Доктори друштвених наука су понављали појмове као што су зло, светлост, мрак, победници, губитници, сила, итд. Ови појмови се не могу пронаћи ни у једној страниј или домаћој озбиљној, или мање озбиљној социолошкој, политиколошкој или геополитичкој литератури, јер они нису научни појмови. Али, зато се могу пронаћи у популарној психологији, и публикацијама неких верских заједница или чак секти.

Неолиберални пројекат се сматра субјективном димензијом глобализације, односно идејним пројектом чија је функција легитимисање процеса/пројекта глобализације. Синтагма неолиберални удар је употребљена, јер реч удар указује на политичку и финансијску снагу која се налазила у позадини моћи заговорника неолиберализма, али ова синтагма је, такође, употребљена да би се уз помоћ речи "удар" указало на снагу последица које је талас ових идеја произвео код грађана, било да је реч о социјалнопсихолошком стању или о ставу грађана о политици, политичким странкама, држави итд. Неолиберализам као идеологија, произвео је озбиљне институционалне, друштвене (економске, политичке и културне) проблеме, не само у Србији, него и у

земљама Запада, у Француској, САД и Великој Британији. Ипак, реакције у облику неприхватања неолиберализма (или прихватања само због свог личног интереса) у Србији се могу схватити ако се зна да се ради о земљи чије је становништво током претходне деценије економски пропало, о земљи која је бомбардована током 1999. године од стране НАТО-а, о земљи која је током претходне деценије на пољу идеја колективно хипостазирала.

Радикални заокрет од национализма ка неолиберализму може се објаснити различитим скупом фактора, но једна од битних варијабли јесте улога српских интелектуалаца током деведесетих година и почетком двадесетпрвог века. На почетку двадесетпрвог века, кључни (у оквиру установа) интелектуалци – шефови одсека, декани, руководиоци пројеката, ректори, саветници, уредници неких научних часописа, прогласили су крај старог и почетак Новог доба. Био је то крај такозване егалитарне филозофије својствене комунистичком погледу на свет и почетак "једнакости шанси", крај државе и почетак њеног краја, крај суверенитета и почетак десуверенизације, крај Истока и потпуну победу Запада, крај националног идентитета и почетак његовог растварања, крај истине, крај пола итд, итд. Досадно је понављати шта се све причало, какве су се све анализе локалних или глобалних економских, политичких и културних кретања, презентовале на медијском тржишту. Њихова суштина је репродуковање приступа, идеја, које су се појавиле на Западу и тамо успоставиле као доминантне после уједињења две Немачке, и распада бившег СССР.

Не треба да нас чуди експанзија оптимизма и ентузијазма која се појавила на Западу после пропасти социјализма као концепта, нити радост Немаца после њиховог уједињења. Не треба да нас чуди ни радост источноевропских и средњоевропских интелектуалаца која је се појавила са тријумфом Запада над Истоком. Нису нас зачудили ни наши интелектуалци који су се мање или више окренули Западу крајем осамдесетих година. Оно што нас чуди је њихова претпоставка да се ради о коначном разрешењу светских економских, политичких и културних напетости, и коначном и трајном успостављању униполарног светског поретка. Само је незналица могао да пође од овакве претпоставке.

Они образованији, објективнији, непристраснији, они вреднији и начитанији, пратили су страну литературу. Довољна је била просечна обавештеност, упућеност у глобална политичка, економска и културна кретања да би се схватило да крај деведесетих година двадесетог века и почетак двадесетпрвог века не води успостављању потпуне доминације САД на светском плану, нити доминацији неолиберализма као идеологије у односу на остале идеологије. Ток догађаја је уствари водио у потпуном супротном смеру, у смеру дестабилизације униполарног међународног поретка, мултиполаризације, регионализације, али и у смеру напуштања политичког, економског и културног неолиберализма.

Но, независно од тока догађаја који се делимично од стране озбиљнијих аналитичара или интелектуалаца могао антиципирати, код нас је, сменом Слободана Милошевића са власти, инсталиран управо неолибералан приступ друштвено-политичким, економским и културним реформама. Није тачно да су после 5. октобра 2000. године постојали

противници реформе као такве. Напротив, постојао је консензус око чињенице да су промене унутрашње и спољашње политике неопходне и нужне. Дисензус се није појавио око реформе као такве, он је настао као резултат различитих приступа друштвеним реформама.

Ове разлике произвеле су поларизацију унутар ДОС-а, али и у српском друштву уопште. Дакле, политичка поларизација није била резултат културних детерминанти, а политичка опредељења, за разлику од деведесетих година, нису била рефлексија културолошких разлика, односно нису била условљена разликама у степену образованости, писмености, разликама између урбаног и руралног итд. Теза да су за ДОС, или касније за ДС гласали образованији, писменији, затим такозвани добитници транзиције, а за СРС сељаци, неписмени, рурални или необразовани је нетачна. На пример, у Војводини низ села у којима претежно живе пољопривредници (са економског аспекта, у протеклом осмогодишњем периоду могу се сматрати губитницима транзиције) са завршеном основном школом гласају већ осам година на свим изборима за ДС, док суседни град образованијег становништва са мање "губитника", а више "добитника" транзиције – за СРС. Дакле, јасно је да политичка поларизација у постпетооктобарском периоду није била резултат културолошких детерминанти. Оне јесу биле интегрални део скупа фактора који детерминише политичко опредељење, али уствари оне нису биле одлучујуће. Напротив, њихов значај био је скоро миноран.

Ако изузмемо неколико битних детерминанти политичких антагонизама у Србији у постпетооктобарском периоду, преостаје нам још да обратимо пажњу и на концепт друштвених реформи. Сматрам, попут многих, да се радило о неолибералном концепту/пројекту реформи. Посебно експанзивни су били политички и културни неолиберализам. Они су дошли до изражаја у енормној теоријској и практичној релативизацији државе, државног суверенитета, државних граница, нације, националног идентитета, итд. Ова релативизација се не може правдати процесом европеизације која подразумева до одређеног степена десуверенизацију, пропустљивост граница, инкорпорирање српског националног културног идентитета у европски транснационални идентитет итд. Наши релативисти су прекорачили оно што се од наше државе захтева како би постала део Европске уније. Наши релативисти су кренули од изговореног или неизговореног аксиома – да држава више нема смисла и да јој, као таквој – анахроној творевини, следи укидање. Њихов полазни аксиом је био хиперглобалистички.

Какав став су заузели српски интелектуалци у вези неолиберализма? У свету науке, односно социологије, политикологије и филозофије, однос према неолиберализму и његовој примени у Србији (у области политике, економије, културе) поделио је српске интелектуалце на отприлике три групе.

Прву чине заступници такозваног политичког или економског неолиберализма – они који су идејно подржавали овај пројекат или оправдавали конкретне политичке и економске потезе.

У другој групи интелектуалаца налазили су се и налазе се они који ћуте. Ово ћутање је резултат неупућености, незнања, страха, несигурности или одобравања онога што се

дешава. Оно указује на ауторитарност интелектуалаца – ћутолога, на постојање репресивних механизма у друштву који спутавају слободно мишљење, на конформизам, тролност и користољубивост. Но, масовни ћутолози (и ћутање) су некада индикатори општег осећања немоћи које дели целокупно грађанство/становништво неке земље. Друштвено стање се, од стране ћутолога, перцепира као тренутно безизлазно, а у избору између активизма, ангажмана или речи и ћутања, они бирају ово друго, јер се осећа да никакве речи или поступци неће ништа променити. Становништво/ грађанство/ интелектуалци, у овим околностима, осећају да постоји мрежа системске контроле којој није могуће умаћи те да супростављање овој моћи води ка објективним последицама и разним врстама осујећености – што је често сасвим тачно.

У трећој групи налазе се они који су критиковали неолиберализам, скоро целу деценију, својим текстовима, књигама, на скуповима и трибинама. Највише српских интелектуалаца нашло се у првој и другој групи, а најмање у трећој. Нажалост, у овој трећој групи се нашло само неколико људи, и они се могу избројати на прсте. Да не би дошло до неке забуне или конфузије какве се код нас често дешавају, у смислу да комунисти преко ноћи постају антикомунисти/дисиденти, антизападњаци прозападњаци/Европљани, глобалисти антиглобалисти, антиглобалисти глобалисти, слобисти антислобисти, националисти антинационалисти, било би добро поменути имена оних који су указивали на деструктивност неолибералне идеологије и на њен тоталитарни потенцијал. То су: покојни професор Мирослав Печулић, проф. др Зоран Видојевић, академик Михајло Марковић, проф. др Слободан Антонић, мр Ђорђе Вукадиновић, скоро сви који своје текстове постављају на сајт НСПМ, Андреј Грубачић, Мила Алечковић Николић, итд. Вероватно сам нека имена изоставила, али опет број ових људи је мали. Поменути интелектуалци имају различиту политичку позадину, различита политичка опредељења, али и различит однос према неким питањима из наше политичке прошлости, но заједничка им је имплицитна или експлицитна критика неолиберализма. Вредност, валидност и теоријска релевантност њихових ставова је поништавана током претходних неколико година довођењем у везу њихових имена са "антиевропејством" ("антизападњаштвом") или политиком изолационизма и иреализма. У крајњој линији, ова имена су била, на овај или онај начин, објекат системске, суптилне, скривене репресије и благе маргинализације. И тако је било од краја 2000. године до краја 2007. године.

И шта се онда догодило? Крајем 2007. године врх Демократске странке променио је свој политички речник, појмови који припадају неолибералној идеологији су супституисани већ скоро заборављеним речима као што су: социјална правда, идентитет, држава, суверенитет. Посебно питање је да ли се ради о промени која је у функцији манипулације грађанима или се ради о стварној жељи да се исправе кардиналне грешке и пропусти из претходног периода.

Но, независно од одговора на ово питање, пуштање у оптицај појма социјалне правде, редифинисање односа према држави и идентитету, шокирало је све неолиберале, концентрисане у Г-17 плус, ЛДП, деловима ДС, итд. Ток догађаја на Западу ишао је на руку идејној промени ДС. Показало се да је идејни преокрет врха ДС био исправан потез. Но, са друге стране, економска кретања у САД и у западној Европи, која су

Пише: Лорна Штрбац
среда, 15 октобар 2008 22:36

кулминирала финансијским крахом, додатно су шокирала наше неолиберале. Наши неолиберали су помислили да је прича о кризи неолиберализма и његовом крају код нас шарена лажа, они ће причати о социјалној правди, али ће наставити по старом.

Испоставило се да је њихова процена поново потпуно погрешна. Стање шока у којем се налазе је евидентно. Њих треба разумети. Није лако осам година причати исту причу, није лако бити светионик који осветљава путеве слободе (а о тој истој слободи се учило на двонедељним алтернативним курсевима), није лако вређати своје неистомишљенике називајући их мрачним силама, силама зла, а онда, на крају, схватити да се та прича ближи крају. Са друге стране, сви знамо да је лако бити конвертит, и са променом идеја на светском плану у ходу променити и самога себе. Узимајући у обзир чињеницу да се овде више од свега воли такозвано прелетање у јато, оваквих или онаквих победника, можемо очекивати прелазак многих наших неолиберала на страну критичара неолиберализма. Наши драги неолиберали, ево, већ ових дана, полако постају нови критичари неолиберализма. Шта рећи?

Цела прича о неолиберализму и односу српских интелектуалаца према овој идеологији, враћа нас на почетну причу и причу из деведесетих година о ауторитарности, мишљењу или не-мишљењу својом главом, односу државе и државних установа према неподобним интелектуалцима, на причу о механизмима репресије која се суптилно спроводи према интелектуалцима. Време је можда већ показало или ће тек показати да су многи текстови, колумне, анализе, радови оних, који су у оквиру институција хиперсонично напредовали током претходног периода од 2000. до 2008, били погрешни. Они нису напредовали због своје памети, вредноће и талента, они су напредовали, јер су били идеолошки подобни, а то значи – залагали су се за што веће повлачење и слабљење државе, за што већу десуверенизацију, за што већи степен аутошовинизма, за потпуну либерализацију, дерегулацију и приватизацију.

Иронија се састоји у чињеници (коју су многи одавно запазили) да су најватренији пропоненти неолиберализма добро "ушушкани" управо у државним установама. Причајући о потреби повлачења државе, скривали су се у њеним установама, залажући се за приватну својину, примали су плату од државе. То личи само на неолиберале. Са друге стране, радови, текстови, колумне и ставови оних којима су врата затварана били су теоријски исправни, научни, далековидији. Но, они су називани кратковидим слепим мишевима. Управо они који су своје колеге називали кратковидим слепим мишевима и заговорницима етатизма, комунизма, или ко зна чега, сада морају да се помире са чињеницом са којом су се одавно помирили западни интелектуалци, да неолиберални пројекат и није баш најбоље решење. Но, ако се има у виду слабост ставова, карактера, користољубивост и властољубље наших неолиберала, они ће се већ некако адаптирати на нове трендове и промене. И као што су комунисти, преко ноћи, скоро сви постали антикомунисти, слобисти антислобисти, антизападњаци прозападњаци, критичари капитализма и приватне својине њихови заговорници, тако ће и наши неолиберали постати критичари неолиберализма.

Они са искуством ће рећи: "Ма таква је људска природа, људи су покварени, превртљиви итд. итд". Или: "Ма такви су интелектуалци свугде, у свакој земљи они се

Пише: Лорна Штрбац
среда, 15 октобар 2008 22:36

довијају, покорни су, пливају низ воду итд". Нажалост, ове две приче деценијама опстају, јер су у функцији опстанка самог система. Ако је људска природа једноставно покварена, зашто би од некога или од самих себе очекивали било какву врлину, минималну људскост, минимално поштење? Тамо где преовладава уверење да је човек човеку вук, то уверење индиректно оправдава све: и крађу, и пљачку, и корупцију, и сплетке, и завист итд.

Што се тиче интелектуалаца, тврдња да су они свугде исти, односно ауторитарни, тролични, покорни, конвертити, такође није тачна. Онај који тврди да су интелектуалци свугде ауторитарни универзализује сопствено локално искуство. И ово схватање је у функцији репродуковања преовладавајућег профила интелектуалаца код нас, и оправдавања потпуно неконструктивне, или чак деструктивне, улоге коју интелектуалци могу имати у друштву у његовима специфичним фазама. Ако су свугде интелектуалци исти, зашто би од наших интелектуалаца очекивали неки посебан ум, колико толико исправне процене или анализе..

Не слажем се са тезом да је у такозваном "нокдауну" само опозиција. Сматрам да је цела наша политичка сцена у "нокдауну". Читав један скуп идеја који се везује за оне који су успоставили политичку власт у Србији током 2008. године, урушава се. Парадигма о униполарном поретку, слабој Русији, ауторитарној Кини, крају суверенитета, супремацији Запада, Новом добу, заосталој, поквареној Србији, злу са којим се треба суочити, наднаравној пророчкој еврореформској интелигенцији наших младих интелектуалаца и активиста НГО сектора, нестаје. Цела једна армија младих људи била је увучена у ову, како време показује, погрешну причу.

Са друге стране, сви остали су маргинализовани, дезавуисани, а неки од њих можда и увучени у неке друге радикално погрешне приче, како би се њихов отпор и супростављање неутралисали и симболички поништили. Ове две приче, прича неолибералне и прича националне екстремне деснице су погрешне, и у годинама које нам долазе ни једна ни друга немају никаквог изгледа. Ни једна ни друга нису оригинално проистекле или генерсане из тзв. политичке базе, тј. немају подлогу у политичким аспирацијама и политичком сензибилитету грађана Србије. И једна и друга су произведене и индуковане највероватније споља и представљају инхибицију процесу демократизације и стабилизације у овој земљи.

У сваком случају неолиберали би полако требало да почну с критиком неолиберализма, но ако то и учине демантоваће све оно што су осам година причали, и разбиће скоро залеђену слику коју су о себи и о нама градили током свих ових година. Управо они су тврдили да знају све, да су далековиди и добро упућени у структуру моћи.